

<https://doi.org/10.18523/3041-1718.2026.3.1.59-70>
УДК 327.39.7:061(4)

Ілля Бутенко

Аспірант, здобувач ступеня доктора філософії (PhD) з політології,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
<https://orcid.org/0009-0007-7299-0196>
ir.butenko@ukma.edu.ua

ЕВОЛЮЦІЯ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ РЕГІОНІ

У статті розглянуто еволюцію механізмів інтеграції в державах західноєвропейського регіону в контексті безпекової співпраці на національному та недержавному рівнях. Проаналізовано процес створення інтеграційних об'єднань Ради Європи, Європейського економічного співтовариства, Європейського Союзу, Організації Північноатлантичного договору та Західноєвропейського союзу як приклади інтеграції на рівні урядів, а також створення Європейського об'єднання вугілля і сталі, Євроатому та концерну Airbus як приклади інтеграції на галузевому рівні. Науковий інтерес спрямований на визначення основних факторів політики регіональної інтеграції в Західній Європі в період Холодної війни.

За результатами дослідження встановлено, що на еволюцію політик регіональної інтеграції в Західній Європі щодо безпекової політики вплинули такі зміни, як деколонізація західноєвропейських імперій після завершення Другої світової війни, втрата актуальності франко-німецького протистояння, розбудова повоєнних практик державного управління на засаді принципів верховенства права, ринкової економіки та вироблення спільних стандартів в управлінні, а також зміна міжнародного балансу сил під час Холодної війни. Наголошено, що безпекова інтеграція в західноєвропейському регіоні є частиною ширших процесів європейської та євроатлантичної інтеграції, що зосереджуються навколо мережі міжнародних інститутів, кожен з яких має свою зону відповідальності, тож функціонування всієї інфраструктури системно пов'язане з участю держав регіону в таких організаціях, як Рада Європи, Європейський Союз, НАТО. Також зазначено, що формування спільної військово-промислової політики є одним із засадничих аспектів європейської інтеграції, що бере початок у повоєнному баченні завдання міжнародної інтеграції як механізму недопущення регіонального протистояння через ремілітаризацію держав Західної Європи.

Ключові слова: європейська інтеграція, євроатлантична інтеграція, Західна Європа, Рада Європи, Західноєвропейський союз, ЄЕС, Європейський Союз, НАТО, міжнародна інтеграція, регіональна інтеграція, військово-промислова політика, Холодна війна, Європейське об'єднання вугілля і сталі, Євроатом, Airbus.

Перегляд традиційних уявлень про функцію та роль міжнародних інституцій на фоні зростання нестабільності в міжнародних відносинах (російсько-українська війна, антагонізм адміністрації Трампа стосовно ЄС, вихід Великої Британії з Європейського Союзу) означає формування нових концепцій європейської інтеграції як процесу уніфікації стандартів державного управління на регіональному рівні. Йдеться про створення концепції про об'єднану роль міжнародних інститутів, що єднають європейські країни, а відтак створюють механізм, що регулює процес вироблення стандартів державних політик, що проводяться державами Європи у відповідних секторах державного управління. При цьому контекстом аналізу є фактор інституційно-функціонального наступництва тих європейських інтеграційних структур, що в період Холодної війни були сформовані в західноєвропейському регіоні, а після її завершення стали інтеграційним центром тяжіння для інших держав Європи, зокрема тих, що перебували поза межами Західної Європи як соціоекономічного регіону. Отже, аналіз явища європейської інтеграції як інституційно-функціонального розвитку механізмів міжнародної інтеграції передбачає формування бачення еволюції функціонального співвідношення європейських інтеграційних об'єднань у процесі становлення таких інституцій як об'єданого процесу, в якому кінцева мета стандартизації політик врядування досягається завдяки розподіленню секторів врядування між окремими інституціями європейських міжнародних об'єднань.

Мета статті — виявити закономірності в розвитку інституцій та функціональних змін системи міжнародних об'єднань держав Західної Європи, що стали чинниками міжнародної інтеграції в Європі в другій половині XX ст. та на початку XXI ст. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- проаналізувати інституційні закономірності появи й розвитку міжнародних інтеграційних організацій у Західній Європі, насамперед у процесі адаптації до змін у політичних та економічних реаліях протягом другої половини XX ст. та початку XXI ст.;
- структурувати історичні етапи розвитку міжнародних об'єднань у Західній Європі після завершення Другої світової війни, визначивши головні передумови їхнього становлення і трансформацій;
- розкрити релевантність теоретико-методологічних підходів для пояснення процесів міжнародної інтеграції та інституційної трансформації інтеграційних об'єднань у Західній Європі;
- обґрунтувати функціональні зміни в діяльності європейських інтеграційних об'єднань з урахуванням зміни компетенцій, інструментів та цілей у їхньому функціонуванні на різних стадіях інтеграції;
- порівняти вплив різних міжнародних об'єднань на формування сучасної моделі міжнародної інтеграції в Європі шляхом виявлення головних секторів компетенції кожного об'єднання.

Наукова гіпотеза дослідження полягає в тому, що політичні, безпекові та економічні аспекти міжнародних відносин у другій половині XX ст. зумовили формування європейської інтеграції як мультиінституційного процесу, що відобразився у функціональному розвитку міжнародних об'єднань і виробленні спільних стандартів урядування в різних секторах державного управління.

Окремі аспекти інтеграційних процесів у Західній Європі висвітлювали О. Александров¹, А. Грубінко², О. Кузь³ та інші дослідники, що спеціалізуються на аналізі теми європейської ін-

¹ Олег Александров, *Розвиток спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу. Перспективи для України. Аналітична записка* (Національний інститут стратегічних досліджень, 2020), <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-08/Aleksandrov-91492.pdf>.

² Андрій Грубінко, Наталія Буглай, «Кінець епохи колоніалізму як чинник європейської політики Великої Британії (1940–1950-ті рр.)», *Український історичний журнал* 5 (2020): 103–19, <https://doi.org/10.15407/uhj2020.05.103>.

³ О. Кузь та ін., *Теорія та історія європейської інтеграції* (Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020), <https://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/26375/1/2020-%D0%9A%D1%83%D0%B7%D1%8C%20%D0%9E%20%D0%9C%2C%20%D0%9F%D0%BE%D1%82%D0%BE%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%AE%20%D0%86%2C%20%D0%97%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D0%86%20%D0%92%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD.pdf>.

теграції. Зокрема, М. Гнатюк⁴ та О. Сокур⁵ зосередили свою увагу на функціональному аспекті; В. Копійка та Т. Шинкаренко запропонували огляд історії трансформацій європейської інтеграції⁶. Аналіз функціональних аспектів окремих європейських інтеграційних об'єднань здійснено на базі установчих договорів і статутів Європейського об'єднання вугілля і сталі, Організації Північноатлантичного договору, Західноєвропейського союзу, Ради Європи, Європейського економічного співтовариства, Європейського Союзу.

Методологія дослідження. У статті розглянуто процеси європейської інтеграції у вимірах реалістського, ліберального, конструктивістського та марксистського підходів у міжнародних відносинах. Для пояснення механізмів впливу сторонніх чинників (деколонізація, розвиток між-блокового протистояння, завершення Холодної війни) на процеси європейської інтеграції використано метод дискурс-аналізу. Інституційний метод застосовано для аналізу впливу запровадження окремих інтеграційних об'єднань на формування спільних політик у різних галузях урядування. Функціональний метод використано для пояснення співвідношення механізмів наднаціонального врядування за допомогою наднаціональних інституцій.

Розвиток європейської інтеграції впродовж другої половини ХХ ст. безпосередньо був пов'язаний як із політичним процесом взаємодії між державами регіону, активізацією міжнародної економічної співпраці, так і з актуалізацією бачення спільної безпекової та зовнішньої політики. Історичні закономірності європейської інтеграції як механізму зближення європейських держав через формування спільного бачення і стандартів у формуванні політик були зумовлені низкою причин. Серед чинників розвитку європейської інтеграції можна назвати такі:

- 1) завершення Другої світової війни поразкою, окупацією та поділом Німеччини на зони впливу, на теренах яких згодом постали західно- та східнонімецька держави — ФРН та НДР відповідно. Внаслідок цього процесу було вирішено питання франко-німецького протистояння, яке в попередні десятиріччя було одним із головних чинників розвитку регіональної політики;
- 2) загострення відносин між колишніми членами антигітлерівської коаліції, формування біполярної системи міжнародних відносин. У результаті відбулося переоцінювання ролі держав західноєвропейського регіону як ключових гравців у системі міжнародних відносин замість концепції глобального впливу, держави Західної Європи стали позиціонуватися як союзники США, опоненти посиленому радянському впливу зі Східної Європи;
- 3) розпад колоніальної системи у 1950-х роках додатково підкреслив зменшення ролі Європи як головного майданчика світової політики, що означало зміну відносин, а також формату відносин між європейськими державами. Замість конкуренції та взаємного опонування утвердилася концепція усвідомлення спільної європейської ідентичності, що відкривало шлях до зростання чинника кооперації як механізму взаємодії в умовах ослаблення колишніх імперій, які втрачали свою економічну та внутрішньополітичну міць, що ґрунтувалася на домінуванні метрополій та асиметричному делегуванні відповідальності⁷.

Незважаючи на послідовний характер змін, усвідомлення їх як незворотних відбувалося поступово, що вплинуло на формування нової концепції відносин у регіоні. Процес розбудови інституцій, що мали бути регуляторами нової системи регіонального порядку, також був поступовим, оскільки на різних його етапах відбувалося переоцінювання потреб і пріоритетів у поєднанні національних політик врядування та зобов'язань західноєвропейських країн одна перед одною та перед наднаціональними стандартами, що формувалися в міру розбудови спільного нормативно-політичного простору. На думку О. Сокура, такий розвиток інституцій

⁴ Микола Гнатюк, «Міжнародна суб'єктність ЄС у контексті інтеграційного процесу: неофункціональний і міжкультурний підходи», *Наукові записки НаУКМА. Серія: Політичні науки* 108 (2010): 58–62, <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e889f5f2-26fd-4533-aad3-dd6924458e3f/content>.

⁵ Олексій Сокур, «Європейська інтеграція: теоретичні засади та еволюція поглядів», *Актуальні проблеми політики* 55 (2015): 50–58, http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2015_55_8.

⁶ В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко, *Європейський Союз: історія і засади функціонування*, ред. Л. В. Губерський (Київ: Знання, 2012).

⁷ Грубінко, Бутлай, «Кінець епохи колоніалізму як чинник європейської політики Великобританії (1940–1950-ті рр.)».

та політик європейської інтеграції породив методологічну проблему щодо визначення самого терміна «інтеграція», оскільки, попри традиційне уявлення про її пов'язаність виключно з ЄЕС та ЄС, це поняття охоплює значно ширший спектр процесів та інституцій, що об'єднували держави регіону через формування спільних стандартів⁸.

Зокрема, в міру розвитку Холодної війни та розпаду колоніальних імперій процес інтеграції західноєвропейських країн набув двох паралельних форматів.

Першим форматом стала євроатлантична інтеграція, що ґрунтувалася на усвідомленні загрози агресії з боку блоку прорадянських режимів у Східній Європі. Цей формат було втілено у створенні блоку НАТО, в якому держави Західної Європи увійшли в союз зі США та Канадою, що дало їм змогу залучити на свій бік військову та економічну потугу Вашингтону. У межах євроатлантичної інтеграції акцент був на розбудову військового союзу на зразок того, чим під час Першої світової війни була Антанта, а під час Другої світової війни — антигітлерівська коаліція, при цьому наголошувалося, що члени Альянсу несуть відповідальність за безпеку одне одного, а отже, оголошення війни третьою державою одній з держав-членів НАТО означало оголошення війни всім іншим членам Північноатлантичного альянсу⁹. Водночас співпраця в невійськовій сфері проявлялася як усвідомлення спільного цивілізаційного простору демократичних країн по обидва боки Атлантичного океану, а також надання США коштів для відновлення зруйнованої інфраструктури в Західній Європі за Планом Маршалла. Проте, незважаючи на наявність економічних та конструктивістських підходів у позиціонуванні євроатлантичної інтеграції, в роки Холодної війни цей механізм був передовсім імплементацією концепції політичного реалізму, обумовленого усвідомленням реальності міжблокового протистояння, в якому первинною метою було запобігання ескалації з боку СРСР, тоді як питання відносин між державами-членами НАТО будувалися на основі недопущення винесення проблем відносин всередині Альянсу за його межі. На практиці були винятки, коли кризи відносин ставали на заваді спільним зовнішньополітичним пріоритетам (Суецька криза, вихід Франції з військових структур НАТО), проте такі винятки відбувалися в періоди зниження міжблокової напруженості та розрядки, тоді як у періоди ескалації (Карибська криза, вторгнення радянських військ до Афганістану) позиція держав-членів НАТО була одностайною. З іншого боку, періоди зниження міжблокової напруженості також означали колективну деескалацію, що не дає змоги стверджувати про існування практики порушення принципів євроатлантичної інтеграції шляхом налагодження однією державою партнерства зі Східним блоком в обхід політичної інфраструктури НАТО.

Другим форматом розвитку регіональної співпраці між західноєвропейськими державами стала європейська інтеграція. На відміну від євроатлантичної інтеграції цей формат був більш регіональною концепцією пошуку спільних стандартів у врядуванні, проте охоплював більше сфер, у яких створювалися окремі незалежні інституції. Першою з них стала Рада Європи. Ця організація була створена у 1949 р. з метою закріплення необхідності дотримання основних принципів, на яких мала базуватися європейська інтеграція¹⁰. Серед таких принципів, гарантом дотримання яких на регіональному рівні мала стати Рада Європи, були демократичне врядування, дотримання прав і свобод людини, розмежування місцевих і національних органів влади для запобігання виникненню диктатур та зобов'язання держав-членів Ради Європи контролювати одна одну щодо їхнього дотримання¹¹. Щодо інтеграційного процесу ці принципи базувалися на конструктивістському підході, відображенням чого було їхнє ціннісне обґрунтування як способу недопущення дискримінації як на національному, так і на міжнародному рівні, а також забезпечення реалізації концепції верховенства права над політичною волею. Важливим аргументом для створення Ради Європи було унеможливлення повтору сценарію авторитаризації державного управління в європейських державах так, як це відбулося в Німеччині та Італії

⁸ Сокур, «Європейська інтеграція: теоретичні засади та еволюція поглядів».

⁹ *The North Atlantic Treaty*, Washington D.C., April 4, 1949, <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/1949/04/04/the-north-atlantic-treaty>.

¹⁰ *Statute of the Council of Europe*, London, May 5, 1949, <https://rm.coe.int/1680935bd0>.

¹¹ Копійка, Шинкаренко, *Європейський Союз: історія і засади функціонування*.

напередодні Другої світової війни. Як аргумент щодо необхідності дотримання принципів розподіленого врядування нагадували, що найпослідовнішими ініціаторами війни були персоналістські авторитарні режими Гітлера та Муссоліні, що базувалися на інституціях концентрації та централізації влади, тоді як демократичні уряди Франції та Великої Британії виступали проти ескалації. Суттєвий вплив на усвідомлення необхідності захисту цінностей демократії мало оприлюднення фактів масових воєнних злочинів, скоєних урядами авторитарних режимів, зокрема геноциду та бомбардувань цивільних об'єктів у часи Другої світової війни, застосування репресій проти критиків мілітаристського та авторитарного курсів.

Важливим чинником, що сприяв посиленню європейської інтеграції, стало відновлення суверенітету Німеччини у 1949 р. після чотирьох років післявоєнної окупації. З розгортанням Холодної війни загроза відновлення німецького реваншизму хоч і залишалася предметом побоювань з боку політиків західноєвропейських держав, проте поступалася новим викликам у міжблоковому протистоянні. Відновлення суверенітету Німеччини дало змогу посилити європейські інтеграційні практики через долучення до них офіційного Бонну за умови відмежування ФРН від нацистського режиму та його засудження. Утворення у 1951 р. Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) було обґрунтовано не лише необхідністю недопущення ремілітаризації Федеративної Республіки Німеччини, а й прагненням інших п'яти держав-підписантів Паризького договору (Франції, Нідерландів, Італії, Бельгії та Люксембургу) створити механізм уніфікації стандартів виробництва та обігу продукції вугільної та металургійної промисловості. Свідченням рівності економічних і безпекових міркувань була симетричність делегування повноважень до наднаціонального Вищого керівного органу з боку всіх держав-учасниць ЄОВС, а не лише Німеччини, що могло б свідчити про домінування безпекового чинника в процесі вироблення спільної позиції¹².

У 1957 р. такий баланс інтеграції мав продовження: відповідно до Римського договору було створено Європейську агенцію з ядерної енергетики — інституційного регулятора політик розвитку ядерної енергетики¹³. Незважаючи на те що підписання Римського договору передовсім було економічним виміром розвитку регіональної співпраці, створення спеціалізованої агенції з питань розвитку ядерної енергетики також свідчило про збереження впливу безпекового чинника, оскільки на момент підписання Римського договору розвиток ядерної енергетики був прямо пов'язаний з військово-технічною промисловістю через загострення Холодної війни, під час якої ворогуючі сторони провадили політики створення ядерних озброєнь та збільшення їхнього арсеналу. При цьому станом на 1957 р. міжнародна правова база щодо нерозповсюдження ядерної зброї залишалася неврегульованою, що створювало ризики переосмислення концепцій міжнародної безпеки таким чином, що могло нівелювати фактор регулювання за допомогою Паризького договору тих галузей промисловості, що традиційно вважалися найважливішими для розвитку збройних сил, — вугільної та металургійної.

Паралельно з розбудовою інститутів ЄОВС та ЄЕС, що ґрунтувалися на регулюванні промислових та економічних політик, європейська інтеграція також набула військово-політичного виміру. Його інституціоналізація відбулася у 1948–1954 рр. зі створенням Західноєвропейського союзу (ЗЄС) — оборонного альянсу, що мав доповнити НАТО на регіональному рівні в Західній Європі¹⁴.

На відміну від НАТО основною функцією ЗЄС було закріплення концепції регіональної безпеки, яку поділяли західноєвропейські держави — колишні члени антигітлерівської коаліції. Потрібно зазначити, що, попри проголошення розриву між ФРН та гітлерівським режимом, у Західній Європі тривалий час існувала недовіра до офіційного Бонну, що обґрунтовувалася прецедентом

¹² *Treaty establishing the European Coal and Steel Community*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11951K/TXT>.

¹³ *Treaty establishing the European Atomic Energy Community*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11957A/TXT>.

¹⁴ *The Brussels Treaty signed on 17 March 1948 was amended by the Paris Agreements signed on 23 October 1954*, Text of the Modified Brussels Treaty, <https://web.archive.org/web/20200506111157/http://www.weu.int/Treaty.htm#1>.

ремілітаризації Німеччини після Першої світової війни та подальшою агресією в західноєвропейському регіоні. Отже, одночасно з баченням щодо пріоритетності спільного протистояння радянській загрозі, держави західноєвропейського регіону прагнули також створити паралельну військово-політичну структуру для захисту від можливого повторного реваншизму з боку ремілітаризованої Німеччини.

Однією з функцій ЗЄС також було створення стратегічної безпекової автономії західноєвропейських держав не лише щодо ФРН, а й щодо США. Основним актом, що регулював фундаментальні принципи партнерства між державами антигітлерівської коаліції під час Другої світової війни, була Атлантична хартія, підписана між США та Великою Британією у 1941 р.¹⁵, до якої згодом долучилися інші держави-супротивники Німеччини. Зasadничими принципами Хартії, згодом покладеними в основу Декларації Об'єднаних Націй (1942 р.), були право націй на самовизначення та залучення всіх держав до глобальної економічної системи і сировинних ресурсів. Реалізація цих положень створювала конкуренцію між США та західноєвропейськими колоніальними імперіями, чия економічна потуга традиційно ґрунтувалася на посередництві між колоніями та третіми державами в економічних та політичних аспектах. У повоєнний період США також підтримували деколонізацію незалежно від перебігу Холодної війни, що на практиці проявилось в позиції Вашингтону під час арабо-ізраїльських конфліктів у 1948 та 1956 рр. Отже, на початковому етапі Холодної війни держави Західної Європи були зацікавлені в партнерстві, яке б мало їх захистити не лише від радянської загрози та викликів відновленої Німеччини, а й від конкуренції зі США, зокрема завдяки створенню системи колективної безпеки в обхід офіційного Вашингтону.

Проте згодом ця концепція зазнала змін. З середини 1950-х років ЗЄС замість дублювання механізму НАТО став його доповнювати, до того ж Німеччина стала брати дедалі більшу участь у його діяльності. Зміну пріоритетів зумовили кілька чинників.

- По-перше, держави-члени ЗЄС не змогли втримати контроль над колоніальною системою, внаслідок чого було втрачено доцільність функціонування ЗЄС як механізму глобального безпекового регулювання.
- По-друге, розгортання Холодної війни та гонки озброєнь продемонструвало нездатність держав Західної Європи захистити себе без допомоги США у разі гіпотетичного радянського вторгнення.
- По-третє, загальна тенденція з розвитку співпраці між західноєвропейськими державами та залучення Німеччини в цей процес через створення ЄОВС та приєднання до НАТО у 1955 р. створювали передумови для поліпшення відносин ФРН з іншими державами регіону. Отже, замість позиціонування Бонну як конкурента перевагу здобуло бачення регіональної інтеграції як процесу, в якому Німеччина зможе стати як військовим союзником, так і економічною рушійною силою завдяки стрімкому повоєнному економічному відновленню ФРН.

Фактично синхронність створення інституцій, призначених для регулювання політики у сферах як економічного розвитку, так і оборонно-промислового балансу, дає змогу припустити, що європейська інтеграція з кінця 1950-х років стала глибшим процесом, ніж створення спільного ринку для товарів, вироблених у державах регіону. Свідченням цього стало підписання у 1967 р. Брюссельського договору, що об'єднував ЄОВС, Європейську агенцію з ядерної енергетики та Європейське економічне співтовариство в спільну інституційно-правову інфраструктуру¹⁶. Це дає підстави розглядати її окремі механізми як засоби реалізації певних політик через спільне регулювання. Політики в такому разі можна розглядати як програми, в процес реалізації яких залучаються організаційні структури різних держав-членів Європейського економічного співтовариства, а згодом і Європейського Союзу.

¹⁵ *Atlantic Charter*, August 14, 1941, <https://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>.

¹⁶ *Treaty Establishing a Single Council and a Single Commission on the European Communities*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11965F>.

Отже, дедалі більша інституціоналізація політики міжнародної співпраці в межах ЄЕС відкрила шлях до регіональної галузевої інтеграції, що спиралася на історичний прецедент утворення ЄОВС та Євроатому, але мала значно ширший формат проявів. Зокрема, у 1970 р. було створено консорціум Airbus, що об'єднав авіабудівні підприємства Німеччини, Франції, Італії, Іспанії, а згодом і Великої Британії, яка долучилася до ініціативи у 1979 р.

Основним напрямом роботи нового консорціуму стало будівництво літаків шляхом розподілу виробничого процесу між підприємствами різних держав. Спершу пріоритетом Airbus було цивільне авіабудування, проте ситуація змінилася після створення у 1986 р. дочірнього підприємства концерну Eurofighter GmbH, основною метою якого стало спільне виробництво бойових літаків Eurofighter Typhoon.

Зміна функцій міжнародного авіабудівного концерну стала відображенням змін у підходах до міжнародної та безпекової політики урядів держав Західної Європи. Протягом Холодної війни розвиток оборонної промисловості держав-членів НАТО передбачав баланс між збереженням виробництва продукції національних оборонно-промислових комплексів (ОПК) та розвитком співпраці зі США в тих галузях, де національні механізми ОПК не були здатні налагодити виробництво певної номенклатури озброєнь. Цим підхід Північноатлантичного Альянсу відрізнявся від стандартів Організації Варшавського договору (ОВД), відповідно до яких держави Східного блоку фактично розвивали власні оборонно-промислові програми в руслі радянських військово-промислових проєктів та підходів. Ця відмінність обумовлювалася низкою чинників.

- На відміну від держав-членів ОВД західноєвропейські держави зберегли механізми ринкової економіки як засадничі принципи власного врядування в промисловості. Такий підхід створював ситуацію конкуренції, завдяки чому члени НАТО мали ширший простір для розвитку власної промисловості, зокрема оборонно-промислових комплексів.
- Основним рушієм євроатлантичної інтеграції стало усвідомлення цінності збереження практик розподіленого врядування, в межах якого демократичні принципи управління економікою та суспільством вважалися неодмінним елементом системи національної безпеки. У цьому контексті мета функціонування Північноатлантичного Альянсу полягала не лише у військовому союзництві на зразок антигітлерівської коаліції в період Другої світової війни, а й у забезпеченні силового підтвердження моделі розподіленого демократичного врядування, яку практикували в державах Західної Європи та США. Таку мету було визначено в преамбулі засадничого документа НАТО — Північноатлантичному пакті.
- Розподілена структура Альянсу розмежовувала військову та політичну надбудови організації. Завдяки такому підходу взаємодія між національними урядами та наднаціональною надбудовою була більш гнучкою, що створювало умови для більшої інституційної стійкості у разі можливих криз всередині Альянсу. Як приклади такої стійкості можна навести утримання Іспанії та Ісландії від приєднання до військових структур Альянсу після приєднання до політичних, демарш Франції, пов'язаний з виходом із військових структур НАТО у 1966 р., а також довготривалу напругу в грецько-турецьких відносинах.

Створення спільного європейського проєкту у військовій авіабудівній промисловості свідчило про ревізію цієї концепції на користь посилення регіональної співпраці в галузі оборонно-промислового будівництва. Проведення спільної європейської політики у військово-технічній сфері означало надання європейській інтеграції безпекового виміру, що створювало передумови для якісної зміни ролі чинника європейської інтеграції в зовнішньополітичних стратегіях держав регіону. З одного боку, така трансформація політики була продовженням бачення інтеграції промислових комплексів держав західноєвропейського регіону як процесу зі стратегічною метою недопущення збройного конфлікту. Подібно до того, як після об'єднання вугільної та сталеливарної галузей промисловості у 1951 р. було унеможливлено сценарій ремілітаризації Німеччини шляхом створення механізму контролю за стратегічними галузями промисловості, об'єднання авіабудівних підприємств різних європейських держав також створювало інституційований механізм контролю за розвитком та обігом військових технологій. Такий підхід дав змогу делегувати контроль за стандартами військово-промислового

комплексу наднаціональним структурам, що позбавляло національні держави монополії на розвиток ВПК в обхід партнерів. Водночас завдяки створенню загальноєвропейського оборонного концерну європейські держави стали більш самостійними в питанні забезпечення власної безпекової спроможності, ніж це було протягом Холодної війни. Держави Західної Європи стали більш незалежними від традиційних механізмів партнерства в НАТО в межах національних програм розбудови збройних сил. Ця тенденція, що виникла наприкінці 1980-х років, відображала загальний тренд на зміну акцентів у міжнародних відносинах: на фоні завершення Холодної війни пріоритети концепції міжнародної безпеки змістилися з військових на політичні, а відтак відбулися зміни в національних концепціях розбудови військово-промислового комплексу. Важливим чинником переоцінювання таких концепцій у державах Західної Європи стало об'єднання Німеччини та припинення існування Організації Варшавського договору, внаслідок чого було усунуто загрозу збройного вторгнення до Західної Європи. Згодом така політика знайшла відображення в реалізації програми НАТО «Партнерство заради миру», започаткованої у 1994 р. з метою налагодження конструктивної співпраці між колишніми державами-членами опонуючих таборів, а також розширення НАТО у 1999 та 2004 рр. Як результат подолання загрози військового зіткнення з державами прорадянського табору та зміни акценту діяльності НАТО на політичну співпрацю західноєвропейські держави зосередили увагу на необхідності регіональної безпекової співпраці, що мала у змінених умовах доповнити механізми євроатлантичної співпраці, роблячи держави регіону більш незалежними від Вашингтону як у стратегічному вимірі багатосторонніх відносин, так і в питаннях розбудови власних військово-промислових потужностей.

Проте зміна пріоритетів у реалізації зовнішньополітичних і безпекових стратегій не означала, що держави Європейського економічного співтовариства відмовлялися від співпраці в межах євроатлантичного партнерства. У 1992 р. було розроблено механізм співпраці на перетині форматів ЄЕС, ЗЄС та НАТО, що знайшло відображення в Петербурзьких завданнях¹⁷. Відповідно до оновленої концепції системи регіональної безпеки, функції ЄЕС та ЗЄС пропонували наблизити таким чином, щоб виробити спільну політику західноєвропейських держав у галузі безпеки та оборони, при цьому створити спільний механізм взаємодії держав регіону як щодо економічної та правової, так і щодо безпекової та зовнішньополітичної інтеграції. З іншого боку, НАТО мало налагодити взаємодію з колишніми державами-членами ОВД та провести внутрішню реорганізацію, зосередившись на політичних питаннях взаємодії в північноатлантичному регіоні та реагування на локальні конфлікти¹⁸.

У результаті злиття конфігурацій систем регіональної безпеки відбулося таким чином, що роль Західноєвропейського союзу в безпековому врядуванні була фактично мінімізована, що особливо проявилось в поверненні Франції до військових структур НАТО у 2009 р. та розширенні Альянсу за рахунок приєднання до нього колишніх держав-членів ОВД у 1999 та 2004 рр. Як наслідок, інституції ЗЄС втратили доцільність існування як механізму безпеки для держав західноєвропейського регіону, поступившись реформованому НАТО. У 2011 р. ЗЄС припинив існування, а його функції щодо проведення безпекової та зовнішньої політики, відповідно до Амстердамського та Лісабонського договорів, було передано інститутам Європейського Союзу¹⁹.

Зокрема, у 1997 р. було інституційно сформовано концепцію Спільної політики безпеки та оборони (СПБО), з'явилася посада Верховного представника ЄС з питань закордонних справ, безпеки та оборони. Така реорганізація свідчила про появу в політиці Європейського Союзу ще одного виміру спільного геополітичного простору, держави-члени окрім національних концепцій зовнішньої політики також отримали механізм репрезентації спільного бачення місця

¹⁷ Кузь та ін., Теорія та історія європейської інтеграції.

¹⁸ *Petersberg Declaration made by the WEU Council of Ministers*, Bonn, June 19, 1992, https://www.cvce.eu/en/obj/petersberg_declaration_made_by_the_weu_council_of_ministers_bonn_19_june_1992-en-16938094-bb79-41ff-951c-f6c7aae8a97a.html.

¹⁹ *Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts*, November 10, 1997, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT>.

власних регіональних партнерств на глобальному рівні²⁰. У результаті Європейський Союз отримав два рівні власної зовнішньої політики: національний рівень окремих держав-членів та наднаціональний, що провадився через інститут Верховного представника з питань закордонних справ, безпеки та оборони. Важливим чинником, що сприяв ревізії бачення ролі інститутів ЄС, стали бойові дії на теренах колишньої Югославії — найбільший з часів завершення Другої світової війни збройний конфлікт у Європі, в який були безпосередньо залучені держави Західної Європи²¹.

Ще одним важливим заходом на шляху до інтеграції безпекових політик ЄС стало створення постійних військових та політичних структур ЄС, що було оформлено в Ніццькому договорі від 2001 р. Цим договором передбачено створення на наднаціональному рівні Комітету з питань безпеки та оборони, Військового комітету та Військового штабу, що підпорядковувалися Раді міністрів закордонних справ. Така реформа дала змогу інституціоналізувати міжорганізаційний трек інтеграції у сфері міжнародної безпеки між Європейським Союзом та НАТО, що вкладалося в основну концепцію надання ЄС ширшої суб'єктності в безпековому вимірі.

Висновки

Розвиток процесу європейської інтеграції після Другої світової війни означав становлення багатовимірної системи міжнародної співпраці, що охоплювала секторальну міждержавну інтеграцію в економічній, правовій, безпековій та політичних сферах, при цьому наявність відокремлених інституцій давала змогу державам Західної Європи поєднати інтеграцію на більш високому рівні співпраці, ніж це було до 1945 р. На думку М. Гнатюка, роль ЄС як актора міжнародних відносин чітко не визначено через низку діаметрально протилежних підходів²². Зокрема, з погляду функціоналізму, інтеграція є процесом, у якому головну роль відіграють держави-члени ЄС, тоді як згідно з міжурядовим підходом інститути ЄС є самостійними акторами, що означає вищу суб'єктність ЄС порівняно з іншими регіональними міжнародними організаціями, як-от Рада Європи. Водночас поетапний характер формування інститутів європейської інтеграції може свідчити про зміну їхньої ролі — перехід від механізмів відображення позиції держав-членів до ролі самостійного актора як у міжнародних відносинах, так і в процесі формування політик на рівні держав-членів. Зокрема, можливість наднаціонального контролю за стандартами означає існування принципів обов'язкового дотримання державами-членами рішень, ухвалених на наднаціональному рівні. Окрім того, потрібно зазначити, що наявність у процесі європейської інтеграції низки міжнародних організацій, що відповідають за різні сектори співпраці між державами, свідчить про те, що існує механізм розподілу секторів відповідальності. Отже, можна стверджувати, що європейська інтеграція є не лише процесом розвитку наднаціональних структур Європейського Союзу, а й процесом секторально-галузевої співпраці, в межах якого існує низка взаємодоповнювальних інституцій, що забезпечують баланс між державами та наднаціональними структурами. Завдяки цьому балансу, що ґрунтується на принципі поєднання ринкової економіки, багатопартійності та розподіленій системі ухвалення політичних рішень, європейські держави мають можливість колективно відстоювати власну суб'єктність у міжнародних економічних, безпекових та політичних відносинах.

²⁰ О. Могилюк, «Еволюція зовнішньополітичної функції ЄС в світлі положень Амстердамського та Ніццького договорів», *Юридичний науковий електронний журнал* 2 (2015), http://lsei.org.ua/2_2015/72.pdf.

²¹ Александров, «Розвиток спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу. Перспективи для України».

²² Гнатюк, «Міжнародна суб'єктність ЄС у контексті інтеграційного процесу: неофункціональний і міжурядовий підходи».

Список використаних джерел

- Александров, Олег. *Розвиток спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу. Перспективи для України. Аналітична записка*. Національний інститут стратегічних досліджень, 2020. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-08/Aleksandrov-91492.pdf>.
- Гнатюк, Микола. «Міжнародна суб'єктність ЄС у контексті інтеграційного процесу: неофункціональний і міжурядовий підходи». *Наукові записки НаУКМА. Серія: Політичні науки* 108 (2010): 58–62. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e889f5f2-26fd-4533-aad3-dd6924458e3f/content>.
- Грубінко, Андрій, Наталія Буглай. «Кінець епохи колоніалізму як чинник європейської політики Великобританії (1940–1950-ті рр.)». *Український історичний журнал* 5 (2020): 103–19. <https://doi.org/10.15407/uhj2020.05.103>.
- Копійка, В., Т. Шинкаренко. *Європейський Союз: історія і засади функціонування. Навчальний посібник*, ред. Л. Губерський. Київ: Знання, 2012.
- Кузь, О. М., Ю. І. Потоцька, І. В. Застава, Н. О. Коннова, Д. Ю. Михайличенко. *Теорія та історія європейської інтеграції. Навчальний посібник*. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. <https://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/26375/1/2020-%D0%A%D1%83%D0%B7%D1%8C%20%D0%9E%20%D0%9C%2C%20%D0%9F%D0%BE%D1%82%D0%BE%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%AE%20%D0%86%2C%20%D0%97%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D0%86%20%D0%92%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD.pdf>.
- Могильчук, О. «Еволюція зовнішньополітичної функції ЄС в світлі положень Амстердамського та Ніщцького договорів». *Юридичний науковий електронний журнал* 2 (2015). http://lsej.org.ua/2_2015/72.pdf.
- Сокур, Олексій. «Європейська інтеграція: теоретичні засади та еволюція поглядів». *Актуальні проблеми політики* 55 (2015): 50–58. http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2015_55_8.
- Atlantic Charter*. August 14, 1941. <https://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>.
- Petersberg Declaration made by the WEU Council of Ministers*. Bonn. June 19, 1992. https://www.cvce.eu/en/obj/petersberg_declaration_made_by_the_weu_council_of_ministers_bonn_19_june_1992-en-16938094-bb79-41ff-951c-f6c7aae8a97a.html.
- Statute of the Council of Europe*. London. May 5, 1949. <https://rm.coe.int/1680935bd0>.
- The Brussels Treaty signed on 17 March 1948 was amended by the Paris Agreements signed on 23 October 1954*. Text of the Modified Brussels Treaty. <https://web.archive.org/web/20200506111157/http://www.weu.int/Treaty.htm#1>.
- The North Atlantic Treaty*. Washington D.C. April 4, 1949. <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/1949/04/04/the-north-atlantic-treaty>.
- Treaty Establishing a Single Council and a Single Commission op the European Communities*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11965F>.
- Treaty establishing the European Atomic Energy Community*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11957A/TXT>.
- Treaty establishing the European Coal and Steel Community*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11951K/TXT>.
- Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts*. November 10, 1997. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT>.

Bibliography

- Aleksandrov, Oleh. *Rozvytok spilnoi zovnishnoi ta bezpekovoї polityky Yevropeiskoho Soiuzu. Perspektyvy dlia Ukrainy [Development of the Common Foreign and Security Policy of the European Union. Prospects for Ukraine. Analytical Note]*. National Institute for Strategic Studies, 2020. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-08/Aleksandrov-91492.pdf> [in Ukrainian].
- Atlantic Charter*. August 14, 1941. <https://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>.
- Gnatyuk, Mykola. "International Actorness of the EU in the Context of the Integration Process: Neofunctionalism and Intergovernmentalism." *NaUKMA Research Papers. Series: Political Science* 108 (2010): 58–62. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e889f5f2-26fd-4533-aad3-dd6924458e3f/content> [in Ukrainian].
- Hrubinko, Andrii, and Nataliia Buglay. "The End of the Era of Colonialism as a Factor of the European Policy of Great Britain (1940–1950s)." *Ukrainian Historical Journal* 5 (2020): 103–19. <https://doi.org/10.15407/uhj2020.05.103> [in Ukrainian].

- Kopiika, V., and T. Shynkarenko. *Yevropeiskyi Soiuz: istoriia i zasady funktsionuvannia*, edited by L. Huberskyi. Kyiv: Znannia, 2012 [in Ukrainian].
- Kuz, O., Yu. Pototska, I. Zastava, N. Konnova, and D. Mykhailychenko. *Teoriia ta istoriia yevropeiskoi intehtatsii* [Theory and History of European Integration]. Kharkiv: Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics [in Ukrainian].
- Mogilchuk, E. "Evolution of EU Foreign Policy Functions in the Light of the Amsterdam and Nice Treaty." *Juridical Scientific and Electronic Journal* 2 (2015). http://lsej.org.ua/2_2015/72.pdf [in Ukrainian].
- Petersberg Declaration made by the WEU Council of Ministers*. Bonn. June 19, 1992. https://www.cvce.eu/en/obj/petersberg_declaration_made_by_the_weu_council_of_ministers_bonn_19_june_1992-en-16938094-bb79-41ff-951c-f6c7aae8a97a.html.
- Sokur, Oleksii. "Yevropeiska intehtatsiia: teoretychni zasady ta evoliutsiia pohliadiv." *Aktualni problemy polityky* 55 (2015): 50–58. http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2015_55_8 [in Ukrainian].
- Statute of the Council of Europe*. London. May 5, 1949. <https://rm.coe.int/1680935bd0>.
- The Brussels Treaty signed on 17 March 1948 was amended by the Paris Agreements signed on 23 October 1954*. Text of the Modified Brussels Treaty. <https://web.archive.org/web/20200506111157/http://www.weu.int/Treaty.htm#1>.
- The North Atlantic Treaty*. Washington D.C. April 4, 1949. <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/1949/04/04/the-north-atlantic-treaty>.
- Treaty Establishing a Single Council and a Single Commission op the European Communities*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11965F>.
- Treaty establishing the European Atomic Energy Community*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11957A/TXT>.
- Treaty establishing the European Coal and Steel Community*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11951K/TXT>.
- Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts*. November 10, 1997. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT>.

Illia Butenko

Postgraduate student in Political Science,
National University of Kyiv-Mohyla Academy
<https://orcid.org/0009-0007-7299-0196>
ir.butenko@ukma.edu.ua

FACTORS OF THE EVOLUTION OF COOPERATION BETWEEN WESTERN EUROPEAN STATES IN THE SECURITY FIELD AS A MARKER OF THE DEVELOPMENT OF EUROPEAN INTEGRATION

Abstract

The evolution of integration mechanisms in Western European countries is examined in the context of security cooperation at the national and non-governmental levels.

Case studies of the creation of integration associations such as the Council of Europe, the European Economic Community, the European Union, the North Atlantic Treaty Organisation, and the Western European Union serve as examples of integration at the governmental level, as well as the creation of the European Coal and Steel Community, Euratom, and the Airbus concern as examples of integration at the sectoral level.

The evolution of integration mechanisms in Western European countries is examined in the context of security cooperation at the national and non-governmental levels.

Case studies of the creation of integration associations such as the Council of Europe, the European Economic Community, the European Union, the North Atlantic Treaty Organisation, and the Western European Union serve as examples of integration at the governmental level, as well as the creation of the European Coal and Steel Community, Euratom, and the Airbus concern as examples of integration at the sectoral level. The research focuses on identifying the main factors of regional integration policy in Western Europe during the Cold War.

The results of the study indicate that the evolution of regional integration policies in Western Europe in terms of security policy was influenced by such changes as the decolonisation of Western European empires after the end of World War II, the loss of relevance of French-German confrontation, the development of post-war public administration practices based on the principles of the rule of law, the market economy, and the development of common standards in the field of management, as well as changes in the international balance of power during the Cold War. It is noted that security integration in the Western European region is part of broader processes of European and Euro-Atlantic integration, which in turn are centred around a network of international institutions, each of which has its own area of responsibility; therefore, the functioning of the entire infrastructure is systematically linked to the participation of the states of the region in such organisations as the Council of Europe, the European Union, and NATO. It is also noted that the formation of a common military-industrial policy is one of the fundamental aspects of European integration, which originates in the post-war vision of international integration as a mechanism for preventing regional confrontation through the remilitarisation of Western European states.

Keywords: European integration, Euro-Atlantic integration, Western Europe, Council of Europe, Western European Union, EEC, European Union, NATO, international integration, regional integration, military-industrial policy, Cold War, European Coal and Steel Community, Euratom, Airbus.

Подано / Submitted: 13.10.2025

Схвалено до публікації / Accepted: 16.12.2025

Оприлюднено / Published: 30.01.2026

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)